

Gnose a dnešek [ad: Petr Pokorný: Počátky gnose, Praha 1968]

Ladislav Hejdánek

in: Tvář, 3, 1968, n. 1, p. VIII (příloha – Filosofie)

in: Tvář, 3, 1968, č. 1, str. VIII (příloha – Filosofie) (listopad)

◆ recenze, česky, vznik: 1968

◆ review, Czech, origin: 1968

Gnose a dnešek [ad: Petr Pokorný: Počátky gnose, Praha 1968]

Ladislav Hejdánek

in: Tvář, 3, 1968, n. 1, p. VIII (příloha – Filosofie)

in: Tvář, 3, 1968, č. 1, str. VIII (příloha – Filosofie) (listopad)

◆ recenze, česky, vznik: 1968

◆ review, Czech, origin: 1968

Gnose a dnešek [1968]

Významné dějinné události a velká hnutí bývají často chápány a viděny prizmatem analogie. I když víme, že takový postup je vposledu neúnosný, uchylujeme se k němu obvykle jako k heuristickému východisku, které musí být později po mnoha stránkách revidováno. Postižení analogického rysu v jinak sobě časově i prostorově vzdálených dějinných situacích mívá stimulující význam, přestože může i zavádět. Nejpozitivnější funkci má analogie tam, kde provokuje (tj. kde je nejmenší nebezpečí, že bude předstírat vědeckost). Jako příklad můžeme uvést Rádlovu tezi, že gnose byla reakcí proti úpadkovému starořeckému pozitivismu (totiž stoicismu a epikureismu), rozumově slabému a otvírajícímu brány mýtu přese všechno pohrdání pověrami. Jiným příkladem je studie Ernsta Topitsche o marxismu a gnosi.

Nezbytným korektivem všech analogií je důkladná analýza a rekonstrukce dějinného jevu, v našem případě gnose jako jednoho z nejvýznamnějších myticko-filosofických hnutí pozdního starověku. Příspěvkem k tomuto tématu, hodným pozornosti, je nedávno vyšlá knížka Petra Pokorného „Počátky gnose. Vznik gnostického mýtu o božstvu Člověk“ (Rozpravy ČSAV 1968, sešit 9). Autor vidí jeden z nejpodstatnějších rysů střetnutí mezi vznikajícím křesťanstvím a gnosí ve vztahu k dějinám a k budoucnosti. Gnose představovala populární pokus o zachování myšlenkové integrity uprostřed pronikavě se měnícího světa; jednotu myšlení však gnostikové zachraňovali za cenu odtržení od dějinné skutečnosti. Ve strachu z dějinného rozměru své existence se gnostikové iluzorně osvobozovali z tlaku osudových mocností náboženskou extází. Křesťanství tehdy zvítězilo nad těmito nebezpečnými náladami vědomým navázáním na dějinnou skutečnost a zejména svou orientací do budoucnosti „ve smyslu kvalifikovaného ‚otevřeného‘ rozměru bytí, v jehož světle není radikální mravní nárok moralizováním, nýbrž cestou k plnějšímu sebeuskutečnění. V této dějinné a mravní zkoušce gnose neobstála. Příštím věkům však nepřímou posloužila mimo jiné i tím, že důsledně domyslela a popularizovala starší pokusy o únik z dějin a svými dějinami odhalila nechtíc jejich iluzorní povahu.“ Je charakteristické, že kupř. v židovské diaspoře vrůstaly do gnose nesplnitelné mesiášské naděje; eschatologické (tj. dějinné) zaměření hebrejsko-křesťanské tradice a zejména inkarnační motivy byly nejsilnější zbraní v zápase s těmito slabošskými, ale sugestivními proudy.

Důležitost náročné studie P. Pokorného je zvýšena překladem a komentářem Naasejského traktátu, pocházejícího nejspíše z první třetiny 3. stol. po Kr.